

EKOLOGİYA NƏDİR?

Ekologiya (latın dilindən tərcümədə: οικος (*oykos*) - ev, daxma, — ev, təsərrüfat və λογος (*logiya*) – elm, öyrənmək) canlı və cansız təbiətin qarşılıqlı münasibətini öyrənən elmdir. Bu ifadə ilk dəfə 1866-cı ildə alman bioloqu Ernst Hekkel tərəfindən işlədilmişdir.

İnsan təbiətin bir hissəsi olub, onunla sıx bağlıdır. İnsanın həyatında və fəaliyyətində təbiətin rolunu qiymətləndirmək olduqca çətindir. Təbiət insanların yaşayış mühiti vəzifəsini görür, onun vəziyyəti cəmiyyətin rifah və inkişaf səviyyəsini təyin edir.

Hələ XX əsrin başlanğıcında yer kürəsinin əhalisi təmiz hava alır, saf su içirdi. Dünya sonsuz, təbii sərvətlər isə tükənməz hesab edilirdi. Lakin bir neçə onilliklərdən sonra dünya olduqca təhlükəli ekoloji fəlakət hüdunda qaldı. Ekoloqların fikrincə, əgər bəşəriyyət bu yolu davam etdirsə, yaxın bir neçə nəsildən sonra onu fəlakət gözləyir.

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq əhalinin sürətlə artımı və elmi-texniki inqilab biosferdə deqradasiya proseslərinin əlamətlərini yaratdı. Milyon illər ərzində formalaşan təbii ekosistemlər ciddi dəyişikliyə məruz qalaraq insanın xarici təsirinə qarşı davamsız vəziyyətə düşdü.

Elmi-texniki inqilab həyatda məlum olmayan və ağıla sığmayan çox böyük gərginliklər yaratdı: aviasiya və avtomobil nəqliyyatı, nüvə energetikası, kimya sənayesi və s. Bu və digər sahələr təbiət üçün zərərli olmaqla yanaşı, həm də təbii resursların azalmasına, bəzən tükənməsinə səbəb oldu. Belə ki, materiallardan və enerjidən istifadə XX əsrdə son dərəcə sürətlə artaraq, hətta əhali artımını da keçdi. Enerjidən istifadə 10 dəfə, materiallardan istifadə isə 9 dəfə çoxaldı.

İnsan fəaliyyəti və onun təbiətlə qarşılıqlı əlaqəsi bu gün dünya əhalisinin əksəriyyətinin həyat şəraitinin dəyişməsinə səbəb oldu.

Ekoloji tarazlığı, onun mürəkkəb və bir-birilə sıxı bağlı mexanizmlərini, ətraf mühitin (təbiətin) insanın təsirinə reaksiyasını, təbii sistemlərə yol veriləcək yükü bilmədən, yəni ekoloji biliyə dərinlən yiyələnmədən təbiətdən, onun ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək, təbii mühiti həyat üçün yararlı (davamlı) halda saxlamağı proqnozlaşdırmaq mümkün deyildir. Bu baxımdan ekologiya elminə tələbat və maraq gün-gündən artır.

Ekologiya canlı orqanizmlər arasında və onların olduğu mühitlə qarşılıqlı əlaqə haqqında sintetik bioloji təlimdir. Ekologiyanın əsas predmeti daxilində enerji və üzvi maddələrin transformasiya prosesi gedən və bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan canlı orqanizmlərin məcmusunu öyrənməkdir. Ekologiyanın əsas vəzifəsi ekosistemdə enerji və materiyanın qarşılıqlı təsirini öyrənməkdir. Müasir ekologiyanın diqqət mərkəzində ekosistemin konsepsiyası - ekoloji paradigmanın konstruksiyasının əsası durur. Ayrı-ayrı fərdlər, populyasiyalar, növlər, qruplaşmalar və onların ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi və ekoloji tədqiqat obyektləri hesab olunur, lakin müstəqil bir elm kimi ekologiya üçün spesifik deyildir, belə ki, onlarla digər bioloji elmlər (botanika, zoologiya, sistematika, genetica, biocoğrafiya və b.) məşğul olur.

Ekologiya elminin inkişafı XX əsrin əvvəlinə təsadüf edir. Çünki təbiətin vəziyyəti bu əsrin 30-cu illərinə qədər ciddi təşviş doğurmurdu. Lakin II Dünya müharibəsindən sonra təbiətə, ətraf mühitə qarşı mənfi münasibət ilbəl gücləndiyindən ekologiya elmi tamamilə yeni, inkişafı zəruri sayılan elm sahəsinə çevrildi. Hazırda elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişafı ilə əlaqədar və ətraf mühitin mühafizəsi məsələlərinin həlli müasir tətbiqi ekologiyaya olan maraq dairəsini özünün qanuni bioloji sərhədindən çıxarmışdır. Bununla əlaqədar ekologiya elminin xüsusi sahələri meydana gələrək sürətlə inkişaf etməkdədir: Qlobal ekologiya, insan ekologiyası, sosial ekologiya, mühəndis ekologiyası, kənd təsərrüfatı ekologiyası, memarlıq ekologiyası, mədəniyyət ekologiyası, coğrafi ekologiya, geokimyəvi ekologiya, rekreasiya ekologiyası, nəqliyyat ekologiyası, və bir çox başqaları. Bu göstərilən sahələr ümumi ekologiyanın müstəqil bölməsi, yaxud nəzəri və tətbiqi ekologiyaya bölünür. Bir tədris fənni kimi ekologiya 4 əsas bölməyə ayrılır: 1) autekologiya və ya faktorlar ekologiyası (ekoloji faktorlar haqqında təlim); 2) populyasiya ekologiyası, yaxud demekologiya; 3) ekosistem və qruplaşma ekologiyası, yaxud biosenologiya (biogeosenologiya); 4) biosfer haqqında təlim.

- **Akvatik ekologiya** - su orqanizmlərinin ekologiyası.

- **Analitik ekologiya** - ekologiyanın orqanizmlər və onların populyasiyalarının təbii mühitlə əlaqəsini öyrənən bölməsi.

- **Aqroekologiya, kənd təsərrüfatı ekologiyası - aqroekologiya, aqrosenologiya, aqroekologiya, mədəni fitosenologiya** - aqrosenozlar və ya mədəni ekosistemlər haqqında elm. Aqroekologiya aqrosenozlarda birgə məskunlaşmağa uyğunlaşan orqanizmlər arasındakı əlaqəni, bir-birinə təsirini, mühitin onlara təsirini, hər hansı bir biosenoloji mühitin yaranmasında orqanizmlərin rolunu, həmçinin aqrosenozların strukturunu, tiplərini, məhsuldarlığını və rayonlaşdırılmasını tədqiq edir. Aqroekologiyanın ümumi məqsədi - biosenoloji qanunauyğunluqlardan istifadə etmək, mədəni bitkilərin məhsuldarlığını və keyfiyyətini yüksəltməkdir.

- **Bitki ekolojiyası** - ekolojiya elminin bitki orqanizmlərinin bir-birilə və olduğu yerin mühiti ilə olan əlaqəsini və təsirini öyrənən sahəsi.

- **Dinamiki (ekolyusion-dinamiki) ekolojiya** - orqanizmlər və onların qruplarının (populyasiyalarının) dinamik - təkamül planında yaşadığı mühitlə əlaqəsini öyrənən elm sahəsi.

- **Təkamül ekolojiya** - biologiyanın bir sahəsi olub təkamülün ekoloji aspektlərini tədqiq edir.

- **Ekzobiolojiya** - Yerdən kənar həyat formalarının axtarışına və tədqiqinə həsr olunmuş eksperimental elm sahəsi. Ekzobiologiyanın əsas problemləri: ətraf mühitin ekstremal şəraitində quruda yaşayan orqanizmlərin sağqalma mexanizmlərinin hədudlarını müəyyən etmək və öyrənməkdən; ən mühüm bioüzvi birləşmələrin abiogen sintezi yollarını və ilkin bioloji təkamül mərhələlərini aydınlaşdırmaqdan; avtomatik bioloji laboratoriyaların köməyi ilə başqa planetlərdə həyatın aşkar edilməsinin avtomatik üsullarını işləyib hazırlamaq və həyat meyarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

- **Ekoloji biokimyə** - kimyəvi ekolojiya, fitokimyəvi ekolojiya - bitki və heyvanların qarşılıqlı əlaqələrinin biokimyəvi əsasları istiqamətində tədqiqatlar aparan elm sahəsi.

- **Ekoloji energetika** - 1) ekolojiyanın energetika proseslərinin (termodinamik qanunlar, energetik piramida, lindeman qanunu və s.) öyrənən bir bölməsi. 2) ətraf mühit üçün təhlükəsi olmayan (onu çirkləndirməyən) energetika (enerjinin alternativ mənbəyi), məsələn, hırdohelio və külək elektrik stansiyası, dənizin qabarma və çəkilməsinin geotermik enerjisi, dəniz suyunun temperatur qradienti, istilik nüvə enerjisi və sairədən istifadə.

- **Elektroekolojiya** - canlı təbiətdə elektrik əlaqələri haqqında elm.

- **Ekopedolojiya, edafokolojiya** - ekolojiya və torpaqsünaslıq ayrıcında (qovuşuğunda) kompleks elmi fənn. Torpağın abiotik (rütubətliyi, mexaniki-kimyəvi, qaz tərkibi, turşuluğu, temperaturu və s.) və biotik komponentləri arasında qarşılıqlı əlaqəsini öyrənir. Ekopedolojiya, edafokolojiya terminini K.D.Kirise (1974) təklif etmişdir.

- **Ekotoksikolojiya, ekoloji toksikolojiya** - ekosistemin tərkibinə daxil olan canlı orqanizmlərə, əsasən populyasiya və biosenozlara kimyəvi maddələrin toksik effekti ilə bağlı elmi və praktiki fənn. Zərərli maddələrin ətraf mühitə daxil olan mənbəyini, onların yayılmasını və ətraf mühitdə çevrilmələrini öyrənir. Ekolojiyanın əsas bioloji obyektini insan sayılır. Ekolojiya insan ekolojiyasının mühüm problemini - ətraf mühitdə mövcud olan zərərli maddələrin ziyanından insan sağlamlığını qorumağı həll etməkdir.

- **Ekotopolojiya** - Yer qabığının strukturu, funksiyası, elementar vahidinin təkamülü haqqında kompleks elm (ekolojiya və fiziki coğrafiya qovuşuğunda). Ekotopolojiya konsepsiyasını V.B. Soçava (1968, 1972) işləmişdir.

- **Eksperimental ekolojiya** - insanın bilavasitə müdaxiləsi ilə istifadə olunan metodların köməyi ilə aparılan tədqiqatlar vasitəsilə təbii və mədəni ekosistemlərin, onların fraqmentlərinin, populyasiyalarının həyatını öyrənir. Bu obyektlərin bəziləri laboratoriya şəraitində model metodları ilə tədqiq olunur.

- **Epeyroiolojiya** - Yer (quru) ekosistemlərinin ekolojiyası.

- **Etnik ekolojiya** - insan ekolojiyası ilə etnoqrafiyanın qovuşuğunda yaranan elmi fənn. Etnik qruplaşmaların ətraf təbii mühitlə qarşılıqlı təsirini öyrənir. Etnik ekolojiya nəzəri əsaslan V.İ.Kozlov (183) tərəfindən işlənmişdir.

- **İnsan ekolojiyası** - ekolojiyanın insanın ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənən kompleks elm sahəsi (sosial ekolojiyanın bir hissəsi). O, əhalinin inkişaf məsələlərini, onun qorunması və sağlamlığını, biosferin və onun ayn-ayn hissələrinin antroposistemlə qarşılıqlı əlaqəsini, həmçinin ətraf mühitin müxtəlif faktorlarının insan orqanizminə təsirini öyrənir. İnsan ekolojiyasının mühüm vəzifəsi insanın sosial fəaliyyətinin elmi-texniki inkişaf şəraitində müxtəlif coğrafi regionların istehsal-iqtisadi qanunauyğunluqlarını məqsədli mənimsənilməsini və dəyişdirilməsini aşkar etmək, həmçinin belə şəraitdə əhalinin qorunması və sağlamlığının yaxşılaşdırılması üzrə təbii qanunauyğunluqları öyrənməkdir.

- **Kimya ekolojiyası** - canlı təbiətdə kimyəvi əlaqələrin kompleks elm sahəsi.

- **Kosmik ekolojiya** - kosmik biologiya və fiziologiya-ekolojiyanın bölməsi, kosmik gəmi və stansiyanın praktiki olaraq tam qapalı mikroekosistemlərində insanın və digər orqanizmlərin həyat fəaliyyətini tədqiq edir, uzunmüddətli (planetlərarası) uçuşlarda həyatı təmin etmək sistemini və mühitin tam regenerasiyalı şəraitini yaratmaq imkanını (qismən su və qazların regenerasiyası) işləyib hazırlamağı öyrənir.

- **Geokimyəvi ekolojiya** - ekolojiyanın orqanizmlər və onların qruplarının geokimyəvi mühitlə əlaqəsini, həmçinin orqanizmlər və on-ların qruplarının özlərinin ekosistem şəraitində geokimyəvi əlaqəsini öyrənən bölməsi.

- **Qidalanma ekolojiyası - trofokolojiya.** - ekolojiyanın bölməsi; biosenozda qida əlaqələrinin məcmusunu öyrənir. Trofokolojiyanın fundamental konsepsiyasını ingilis ekoloqu Ç.Elton (1927) hazırlamışdır.

- **Mədəniyyət ekologiyası** - sosioloji ekologiyanın bölməsi; bəşəriyyətin öz tarixi boyu yaratdığı mədəni və təbii mühitin müxtəlif elementlərinin saxlanması və bərpası yollarını öyrənir (memarlıq, landşaft abidələri və b.).

- **Populyasiya ekologiyası** - ekologiyanın bir bölməsi; populyasiyanı növün sadə mövcudluq forması kimi öyrənir. Əsasən, populyasiyanın struktur və dinamikasını, heyvan populyasiyasının cinsiyyət və yaş tərkibini tədqiq edir. Populyasiya ekologiyası həmçinin populyasiyanın etoloji strukturunu öyrənir, bu isə populyasiya ekologiyasının quruluş xarakterini ifadə edir; ərazidən və onun ehtiyatlarından istifadəni, qarşılıqlı köməyi, düşməndən və əlverişsiz şəraitdən müdafiəni və çoxalmanı təmin edən fərd birliyindən (heyvanlarda ailə, sürü, mikroorqanizm və ibtidai bitkilər koloniyası, ali bitkilərdə ağac və qruplaşmalar və s.) ibarətdir. Populyasiyanın etoloji strukturunun formalaşması heyvanlarda məlumat ötürmə əsasında (kimyəvi, akustik, optik, mexaniki, elektromaqnit və s. siqnalların köməyi ilə) gedir. Bu siqnallar reseptorlar vasitəsilə dərk edilir və orqanizmlərin metabolizminə və davranışına təsir göstərir. Populyasiya uyğunlaşmasının mühüm xüsusiyyəti mühit şəraitinin dəyişmə diapazonunu (populyasiyanın dözümlüyünü) genişləndirən genetik polimorfizmdir.

- **Sitekologiya** - sitologiya və ekologiya elm sahələri qovuşduğunda elm sahəsi. Xarici ekoloji amillərin canlı orqanizmdə hüceyrələrin funksiyasına təsirini öyrənir.

Sosioloji ekologiya - biosfer ekosisteminə insan cəmiyyətinin səmərəli fəaliyyətinin əsasları haqqında hələ tam formalaşmamış elm. İnsan fəaliyyətinin və texnologiyanın təsirinin artması ilə əlaqədar sosioloji ekologiyanın əhəmiyyəti böyükdür.

- **Tarixi ekologiya** - ekologiyanın müxtəlif təbii sistemlərin, insanların onlara təsir etdiyi zaman ərzində tədqiqi ilə məşğul olan sahəsi.

- **Tətbiqi ekologiya** - biosferin insan tərəfindən dağılması mexanizminin və bu prosesin qarşısının alınması üsullarının öyrənilməsi, həyat mühitini deqradasiyaya uğratmadan təbii resurslardan səmərəli istifadə edilməsi prinsiplərinin hazırlanması. Tətbiqi ekologiya ekoloji təkliflərin, xüsusilə ətraf mühitin təmizlənməsinin, səhrələşmə prosesi ilə mübarizənin, torpağın rekultivasiyasının, iri sənaye müəssisələrinin layihələşdirilməsinin bilavasitə həyata keçirilməsi ilə məşğul olur. Tətbiqi ekologiya ekologiya və təbiətdən istifadə qanunları, qaydaları və prinsiplərinə əsaslanır.

- **Ümumi ekologiya** - bitki və heyvanat aləminə xarakterik olan orqanizm və mühit arasındakı ümumi qanunauyğunluqları öyrənən elm sahəsi (bir bioloji varlıq kimi insan da daxil olmaqla).

- **Fizioloji ekologiya** - ekologiyanın bölməsi; orqanizmin (fərdlərin) adaptasiyası və uyğunlaşma dəyişkənliyi əsasında müəyyən dəyişilmə qanunauyğunluqlarını öyrənir.

- **Heyvan ekologiyası** - ekologiyanın heyvanların həyat şəraitinin onların yaşadığı şəraitlə əlaqəsini, həmçinin heyvan orqanizmin əsas fəaliyyətində (qidalanma, çoxalma, yaşayış, sayının dəyişməsi və s.) mühit amillərinin rolunu öyrənən sahəsi.

Ayrı fərd, bir və ya bir neçə növə mənsub canlıların yaşamasına, mühitə uyğunlaşmasına təsir edən mühit amilləri ekoloji amillər adlanır. Öz təbiəti, mənşəyi və təsir xüsusiyyətlərinə görə ekoloji amillər əsas üç qrupa bölünürlər: yəni biotik, abiotik və antropogen amillər.

Biotik amillər dedikdə bu və ya başqa canlıya onu əhatə edən başqa canlılar tərəfindən göstərilən müxtəlif təsirlər nəzərdə tutulur.

Abiotik amillərin əsasını - ekoloji baxımdan qeyri üzvi və cansız təbiətə aid amillərin cəmi təşkil edir. Başqa sözlə desək, cansız təbiətin canlılara təsir edən komponentləri abiotik amillərdir. Məsələn, rütubət, işıq, təzyiqlik, sıxlıq və s.

Canlı aləmə insanların təsiri antropogen amillərin əsası sayılır. Biotik və abiotik amillərdən fərqli olaraq son 50-60 ildə antropogen amillərin biosferə təsiri ilbəl artmışdır.

Ekoloji tarazlığı, onun mürəkkəb və bir-birilə sıxı bağlı mexanizmlərini, ətraf mühitin (təbiətin) insanın təsirinə reaksiyasını, təbii sistemlərə yol verilə biləcək yükü bilmədən, yəni ekoloji biliyə dərinədən yiyələnmədən təbiətdən, onun ehtiyatlarından səmərəli istifadə etmək, təbii mühiti həyat üçün yararlı (davamlı) halda saxlamağı proqnozlaşdırmaq mümkün deyildir.

Azərbaycanda ekoloji mühit

Azərbaycan Respublikasının ərazisi (86,6 min kv.km) Qafqaz boynunda geniş sahəni əhatə edərək makro və mezorelyefin müxtəlif orografik, geomorfoloji elementlərini birləşdirir.

Respublikanın şimalında, zirvələri daimi qar və buzlaqlarla örtülən, Böyük Qafqazın dağ sistemləri uzanır (Bazardüzü d.- 4466 m, Şahdağ d.- 4243 m). Ərazinin hündürlüyü, Xəzər dənizi sahilində, dəniz səviyyəsindən 27,0 m aşağıda yerləşir.

Şimal-qərbdə Böyük Qafqaz dağ sistemlərinə dağətəyi düzənliklər, şərqdə isə 200 palçıq vulkanı fəaliyyət göstərən Qobustan alçaqdağlıq rayonu birləşir.

Respublika ərazisinin qərbində və cənub-qərbində Kiçik Qafqaz dağ sisteminin çoxsaylı sıra dağları və Qarabağ vulkanik yaylası uzanır.

Cənub-şərqdə, dəniz sahilboyunda isə Talıs dağları və Lənkəran ovalığı yerləşir.

Böyük və Kiçik Qafqaz dağ sistemləri arasında maili düzənliklər və alçaqdağlıq tirələrlə haşiyələnmiş Kür-Araz ovalığı uzanır.

Xəzəryanı ovalıq ensiz zolaq şəklində, Dağıstan sərhədindən İran sərhədinə qədər bütün Xəzər dənizi sahilboyunu əhatə edir.

Azərbaycanın təbii-iqlim şəraitinin müxtəlifliyi təbii mühitin ekoloji vəziyyətinə təsir edir. Bütün dünyanın, o cümlədən dövlətimizin də ən vacib problemlərindən biri təbii mühitdə baş verən dəyişikliklərin respublika əhalisinin sağlamlığına göstərdiyi təsirdir.

Ən mühüm ekoloji məsələ - ətraf mühitin irimiqyaslı çirklənməsi ilə (yanacaqın yandırılması nəticəsində karbon qazının atmosfərə buraxılması, sənaye istehsalatı tullantıları ilə suyun və torpağın zəhərlənməsi) mübarizə aparmaqdır: qlobal ekosistemlərin dağılması - ekoloji sarsıntıların səbəbidir.

Hazırda təbii mühitdə proseslərin qlobal dəyişiklikləri, o cümlədən, iqlimin istiləşməsi, atmosferin qaz tərkibinin pozulması, turşu tərkibli yağışların yağması, ozon təbəqəsinin nazikləşməsi, təbiətdə maddələr dövranının pozulması, kütləvi şəkildə meşələrin qırılması, torpaqların təbii münbitliyinin azalması və eroziyanın güclənməsi, səhralaşmanın genişlənməsi, planetin genofondunun azalması, təbii fəlakətlərin artması baş verməkdədir. Həyatı təmin edən bütün təbii sistemlərin deqradasiyası baş verir.

Respublikamızda bu problem ərazimizin coğrafi mövqeyinə, müxtəlif iqlim şəraitinə və kənd təsərrüfatının aparılmasına görə xüsusi mürəkkəbliyi və çoxcəhətliyi ilə fərqlənir.

Meşələrin mövcudluğu, onların vəziyyəti və mühafizə edilməsi ekologiyanın ən mühüm məsələlərindən biridir. Meşələr, rütubəti dəniz və okeanlardan materiklərin ən ucqar nöqtələrinə çatdıran, həyatda müstəsna rol oynayan nəhəng təbii nasoslardır. Rütubət olmayan səhralarda külək yalnız dəniz istiqamətində cərəyan edir. Respublikamızın dağ yamaclarında meşələrin yaxşı qorunmaması, subalp və alp çəmənələrində hədsiz və systemsiz mal-qara otarılması eroziya prosesini gücləndirir, yarpaqların, sürüşmələrin əmələ gəlməsinə, dağdıcı sellərin cövlanına, bioloji müxtəlifliyin deqradasiyasına səbəb olur. Bununla əlaqədar ərazinin flora və faunası dəyişilmiş, təbii-iqlim balansının pozulması və ekosistemin parçalanması baş vermişdir.

Azərbaycanda bir sıra ekoloji cəhətdən gərgin zonalar mövcuddur. Bu zonalara Abşeron yarımadasının, Kür, Araz və Oxçuçay çaylarının hövzələrini, Gəncə, Mingəçevir, Şirvan kimi iri şəhərlərin ərazilərini aid etmək olar.

Abşeron yarımadasının ərazisi, özünün sənaye infrastrukturuna, yaşayış məntəqələrinin aqlomerasiyasına görə ekoloji cəhətdən çox təhlükəlidir. Burada biosferin tərkib hissələrinin qanunauyğun fəaliyyəti kəskin pozulmuşdur.

Bu gün respublikanın ekoloji vəziyyəti haqqında mükəmməl, ətraflı məlumatın alınması cəmiyyət və dövlət üçün son dərəcə vacibdir.

Dünyada baş verən təbii-iqlim proseslərinin qarşılıqlı əlaqəsi respublikamızın da təbii-iqlim proseslərinə öz təsirini göstərir. Buna görə də dünyanın təbii mühitinin ekoloji vəziyyəti Azərbaycanın da ekoloji vəziyyətinə ciddi təsir göstərir.

Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin sağlamlaşdırılması məqsədilə son dövrdə ölkəmizə əvvəlki illərdən miras qalmış mövcud olan su ehtiyatlarının çirklənməsinin qarşısının alınması, biomüxtəlifliyin qorunması, yaşıllıqların artırılması, neft və digər tullantılarla çirklənmiş torpaqların təmizlənməsi, bərk sənaye və məişət tullantılarının, o cümlədən təhlükəli tullantıların tələb olunan səviyyədə utilizə olunmasının təmin edilməsi istiqamətlərdə intensiv fəaliyyət göstərilmişdir.

Ölkəmiz üçün aktual olan ekoloji problemlərin davamlı inkişaf prinsipləri əsasında müvafiq dövlət proqramları çərçivəsində həll edilməsi istiqamətində ciddi tədbirlər görülür. 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş "Ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair" və "Meşələrin bərpa edilməsi və artırılmasına dair" milli proqramlara daxil edilmiş tədbirlər ardıcıl həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 28 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün Kompleks Tədbirlər Planı"nın icrasını təmin etmək məqsədilə ölkənin müxtəlif bölgələrinin, əsasən də Bakı şəhəri və Abşeron yarımadasının ətraf mühitinin sağlamlaşdırılması istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər görülür.

Azərbaycan Xəzəryanı dövlətlər arasında yeganə ölkədir ki, dənizin və onun akvatoriyasının çirklənmədən təmizlənməsi üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirir.

“Əhalinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 20 iyun tarixli Sərəncamına əsasən Kür və Araz çaylarının suyundan istifadə edən yaşayış məntəqələrinin ekoloji cəhətdən təmiz su ilə təmin edilməsi məqsədilə konkret tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Respublika ərazisinin təbii örtüyünün qorunması ciddi problem olaraq qalır. Son illərdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiqlənmiş müvafiq sərəncamlara əsasən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin ümumi sahəsi qısa müddət ərzində təqribən iki dəfə artırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası ətraf mühitə dair mühüm beynəlxalq konvensiyaların hamısına qoşulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində həyata keçirilən kompleks tədbirlər və əhali arasında ekoloji təbliğatın və maarifləndirmənin gücləndirilməsi insanların sağlam təbii mühitdə yaşamasına, təbii sərvətlərdən xalqın rifahının yaxşılaşdırılması naminə istifadəsinə xidmət edir.

Hazırda respublikamızda ekoloji mühitin pozulması, meşələrin, otlaqların, kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların azalması, bəzi yerlərdə tamamilə sıradan çıxarılması, şəhərlərdə atmosfer havasının, Kür, Araz və digər çayların, Xəzərin, torpağın çirklənməsi, bir sıra bitki və heyvan növlərinin bioloji müxtəlifliyinin pozulması və ya azalması, ekoloji problemlərin təxirəsalmadan həllinin zəruriliyi ekologiya elminə tələbat və marağı günü-gündən artırır.

Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi çərçivəsində Prezident Kitabxanasının əməkdaşlarının hazırladıqları bu elektron resursda ölkəmizdə mövcud olan ekoloji problemlər və dövlətin həyata keçirdiyi ekoloji siyasətin əsas istiqamətləri haqqında materiallarla yanaşı, bu sahədə yaradılmış qanunvericilik bazası və ekologiyaya aid hazırlanmış elektron resurslar internet istifadəçilərinə təqdim edilir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Məmmədov Qərib, Xəlilov Mahmud. Ekologiya, ətraf mühit və insan. Bakı, “Elm” 2006, səh. 3-4.
2. Məmmədov Qərib, Xəlilov Mahmud. Ensiklopedik ekoloji lüğət. Bakı, “Elm”, 2008. səh. 61-64.
3. Ekoloji atlas. Tərtib edənlər: Məmmədov Q., Xəlilov M., Məmmədova S. Bakı, Kartoqrafiya Fabriki, 2009, səh.8.